

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 29

LITERATURE AND LANGUAGE
IN THE SOCIETY OF
SERBIAN LETTERS

Accepted at the IV meeting of the Department of Language and Literature
of 25th April, 2017, on the basis of reviews presented by *Nada Milošević-Djordjević*
and *Milorad Radovanović*, full members of Academy

E d i t o r

Corresponding member
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 29

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности од 25. IV 2017. године,
на основу реферата академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и академика *Милорага Радовановића*

Уредник
дописни члан
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор
Младенка Савичић

Коректор
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 400 примерака

Штампа
Планета принт

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч: О словесности</i>	9
Злата Бојовић, <i>Књижевности у Друштву српске словесности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Literature in the Society of Serbian Letters</i>	29
Александар М. Милановић, <i>Вук Караџић у Друштву српске словесности</i>	31
Aleksandar M. Milanović, <i>Vuk Karadžić and the Society of Serbian Letters</i>	45
Рајна Драгићевић, <i>Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли</i>	47
Rajna Dragičević, <i>The role of the Society of Serbian Letters in the development of Serbian lexicology and lexicography</i>	59
Исидора Бјелаковић, <i>Друштво српске словесности и проблем израде терминологије</i>	61
Isidora Bjelaković, <i>The Society of Serbian Letters and the problem of creating terminology</i>	76
Виктор Савић, <i>Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861)</i>	77
Viktor Savić, <i>The work of Daničić on the history of language in the Society of Serbian Letters</i>	93
Ана Мацановић, <i>Графијска и орфографска проблематика у Друштву српске словесности</i>	95
Ana Macanović, <i>Alphabet and orthography-related problems in the Serbian Society of Letters</i>	108
Исидора Поповић, <i>Друштво српске словесности и Матица српска</i>	111
Isidora Popović, <i>The Society of Serbian Letters and Matica srpska</i>	122
Љилјана Јухас-Георгиевска, <i>Ђура Даничић и стари српска књижевности</i>	125
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Đura Daničić and Old Serbian literature</i>	143

Душан Иванић, <i>Ка методологији хуманистичких наука у Друшћу српске словесности</i>	147
Dušan Ivanić, <i>Towards the methodology of human sciences in the Society of Serbian Letters</i>	152
Мирјана Д. Стефановић, <i>Константин Бранковић као саоснивач Друшћва српске словесности</i>	153
Mirjana D. Stefanović, <i>Konstantin Branković als Mitbegründer der Gesellschaft der serbischen Schriftlichkeit</i>	162
Станиша Војиновић, <i>Сима Милутиновић Сарајлија у Друшћу српске словесности</i>	163
Staniša Vojinović, <i>Sima Milutinović Sarajlija and the Society of Serbian Letters</i>	173
Зорица Несторовић, <i>Друшћво српске словесности и развој дисциплина српске науке о књижевности</i>	175
Zorica Nestorović, <i>Society of Serbian Letters and the development of disciplines in Serbian literary science</i>	183
Бранко Р. Златковић, <i>Фолклорни жанрови у казивачко-мемоарској литератури о Првом српском устанку у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	185
Branko R. Zlatković, <i>Folklore genres in narrative-memoir literature about the first serbian uprising in the Glasnik of Society of Serbian Letters</i>	195
Војислав П. Јелић, <i>Класична традиција у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	197
Vojislav P. Jelić, <i>Classical tradition in the Glasnik of the Society of Serbian Letters</i>	202
Жарко Војновић, <i>Друшћво српске словесности и „књига за народ”</i>	205
Žarko Vojnović, <i>Die Gesellschaft der serbischen Gelehrsamkeit und das Buch für die Menschen</i>	218

ДРУШТВО СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ И МАТИЦА СРПСКА

ИСИДОРА ПОПОВИЋ

С а ж е т а к. – Рад прати односе Матице српске и Друштва српске словесности од оснивања Друштва 1841, па до његовог гашења 1864. У раду су разматране малобројне непосредне везе ове две носеће установе националне просвете и културе, као и основне сличности и разлике међу њима. У раду је настојано да се, барем делимично, одговори на питање због чега односи између ове две институције, упркос многобројним сродним делатностима, никада нису били нарочито развијени и разгранати.

Кључне речи: Друштво српске словесности, Матица српска, *Лейпцигска Матица српске*, *Гласник Друштва српске словесности*

Након што је 1826. године у Пешти основана Матица српска, као прво српско књижевно друштво јасно профилисаног плана и прецизно дефинисаних правила, чији је основни циљ (барем у прво време), био како је у *Основи* наведено да се „[...] српске књиге рукописне на свет издају и распрострањавају [...], било је још неколико неуспешних покушаја оснивања друштава по угледу на њу. Први од тих покушаја уследио је само две године након оснивања Матице, када је Димитрије Тирол у Темишвару основао Друштво љубитеља књижевства српског, које је и по устројству и по основним циљевима практично требало да постане нека врста „параматице“ у коме, како је то навео Тирол у једном свом писму Вуку Караџићу „[...] неће заповедати ћифте и доминуси, већ учени људи од карактера“.¹ Занимљиво је напоменути и то да је једини посао који је обавила Тиролова кратковека темишварска „параматица“ било издавање раног дела Јована Стерије Поповића *Наод Симеон или несрећно сујужесѝво* (1830), док је Матица српска била први издавач овог писца, објавивши још 1827. године његову драму *Невиносѝ или Свеѝслав и Милева*, а годину дана потом и трагедију *Бој на Косову или Милан Тоѝлица и Зораида*. По свему, осим у питањима односа према језику и писму, Друштво љубитеља књижевства српског, требало је бити пандан пештанској Матици. То је јасно већ и на основу формулације

¹ Димитрије Тирол – Вуку Караџићу, *Вукова ѝреѝска*, књ. 4, Београд, 1909, 605.

првог циља овог Друштва, а то је „[...] да се српске рукописне књиге на свет издају и распрострањавају“². У реч истоветно као и у Матичином *Основи*.

Други покушај да се Матичина делатност преузме и настави у друштву другог имена и другачијег персоналног састава, али са мање-више истоветним циљевима, иницирали су њени оснивачи, а потоњи противници Јосиф Миловук и Гаврило Бозитовац, када су на Ђурђевдан 1833. у Пешти основали ново Књижевно друштво у коме су се требала „[...] писати а и издавати она дела, која би нашем књижеству чести и ползе принети могла“³ и то Вуковим „[...] правописањем, до оног времена, за једнакост писања примљено, док се не би од целог српства које боље одобрило“⁴. Поред тога, Миловуково и Бозитовчево Друштво иза кога је стала група младих српских интелектуалаца⁵, осмишљено је и као учено друштво, са сталним, дописним и почасним члановима. Матица је изгледа имала врло негативан став према овом удружењу, о чему је Јосиф Миловук веома отворено писао Вуку Караџићу („Матичари су се поплашили, па ‘оће да нас предваре – особито ортографије ради“⁶). Међу члановима Друштва, убрзо по оснивању јавиле су се несугласице⁷, али је оно дефинитивно престало да постоји када му је ускраћена дозвола за рад и новчана потпора коју су чланови тражили. Да је дуже потрајало, ово је Друштво можда и могло да постане озбиљан такмац Матици, нарочито с обзиром на забрану њене делатности 1835. године.

Основано у Србији, али трудом пре свега угарских Срба, Друштво српске словесности, поред осталог, било је практично прво удружење које није имало претензија за надметањем са Матицом српском и за преузимањем њене делатности. Треба напоменути и то да је у време оснивања Друштва српске словесности Матица српска, након четврт века постојања, делимично усложнила своје послове, који су се у почетку огледали само у очувању *Лейхойса* и релативно мршавој издавач-

² Уп. Димитрије Тирол – Вуку Караџићу, *Вукова љрејиска*, књ. 4, *нав. дело*, 602–603.

³ Јосиф Миловук – Вуку Караџићу, *Вукова љрејиска* књ. 5, Београд, 1989, 146.

⁴ *Истио*.

⁵ Чланство Књижевног друштва чинили су: Антоније Арнот, Јован Берић, Константин Бранковић, Александар Будимировић, Јован Виловски, Андрија Захарић, Јан Колар, Георгије Куљанцић, Лазар Лазаревић, Јосиф Миловук, Јевстатије Михајловић, Субота Младеновић, Данил Младеновић, Георгије Мушицки, Антоније Недељковић, Јосиф Ненадовић, Димитрије Неофитовић, Евгеније Ракић, Љубомир Руњанин, Георгије Стојковић, Исидор Стојановић, Михајло Трандафировић и Георгије Хацић. (Б.М. *Србско књижевно друштво, Новина србска или Маџазин за художесиво, књижесиво и моду*, число 49, Пешта, 1838, 194–195; чис. 50, 199–200.

⁶ Јосиф Миловук – Вуку Караџићу, *Вукова љрејиска*, књ. 5, *нав. дело*, 146.

⁷ О овоме више у: Јосиф Миловук – Вуку Караџићу, *Вукова љрејиска*, књ. 5, *нав. дело*, 357–358.

кој делатности. Почетком четрдесетих година, уочи оснивања Друштва српске словесности, Матица је своје циљеве почела дефинисати нешто другачије него раније, настојећи „[...] српско-народно просвештеније сваким можним и законитим средством и начином распрострањавати, а главна цел [била је] на пољу књижевства и по свим полезних наука и лепих художества струкама народног језика усаврештествованије и образованије“.⁸ Овако постављени, Матичини циљеви, били су донекле сродни и циљевима Друштва српске словесности, преваходно оним да се „[...] о образовању језика и напретку советује и договара, [како би се] растројена и неједнака израженија [осамосталила] и што ће на последак и само књижество [...] сасвим други изглед добити“⁹, како је наведено у *Успројенију* Друштва.

Поред тога, када је реч о међусобним везама Матице српске и Друштва српске словесности, ваља указати на још једну чињеницу. Наиме, непосредно уочи оснивања Друштва и у време пошто је оно тек основано, Матица је, тражећи нове путеве свог развоја и своје делатности, а под снажним утицајем Саве Текелије, подстакнутим културним напретком суседних Мађара, убрзано радила на идеји да, од фонда за издавање *Лешојиса* и других „полезних“ књига, прерасте у академију наука.¹⁰ Занимљиво је нагласити и то да је, и поред ранијих иницијатива у овом правцу, Матичин нови статут према коме она практично прераста у академију наука усвојен након оснивања академије наука у Србији – Друштва српске словесности. Као што је познато, Друштво је основано 19. новембра 1841, док је пештанска Матица, барем формално, прерасла у академију наука усвајањем новог Статута наредне, 1842. године. Међутим, у условима у којима је ондашња Матица функционисала, идеја о њеном прерастању у академију наука била је практично неизводљива. Тога су несумњиво били свесни и сви њени челни људи. Сви, осим Саве Текелије, тако да је нови Статут усвојен, могло би се рећи више из поштовања према великом Матичином добротвору, него из стварне намере за стварањем академије наука. „Та Текелијина Матица-академија била је грађевина саздана од магле [...] И том малом броју интелигенције била је већ сасвим далека и помисао да пишу црквено-словенским језиком, што је као крајњи циљ поставио Текелија.“¹¹ Преамбициозно

⁸ Ово је одломак из Статута Матице српске, разматраног и усвојеног на заседању од 28. јула 1842. (Рукописно одељење Матице српске: Архива, *Прошколои Мс*, 1842, 28. јул 1842).

⁹ Цит. према: Бранислав Миљковић, *Друштво српске словесности од 1841. до 1864. године*, у: Чланци и прилози о српској књижевности прве роловине XIX века, Књиге Матице српске, бр. 46, Нови Сад, 1914, 30.

¹⁰ Уп. Живан Милисавец, *Историја Матице српске*, I део, Нови Сад, 1986, 381–385.

¹¹ *Истио*, 384.

замишљена, а постављена крајње конзервативно, ова идеја урушила се након Текелијине смрти, само два месеца по усвајању новог Статута. Ипак, може се рећи, а то је веома занимљиво, да су у једном кратком тренутку 1842. године, Срби, барем формално, имали две академије наука – једну у Србији и другу у Хабзбуршкој монархији. Иако Матица српска у време свог рада у Пешти, на етничком ободу, који је све више постајао мађарски национални и културни центар, није имала реалног потенцијала да функционише као академија наука (за шта јој је пре свега недостајао ученији корпус међу чланством), не треба превидети ни чињеницу да она, готово од самог почетка свог постојања, јесте била махом прихватана не само као искључиви представник националне културе Срба у Хабзбуршкој монархији, већ и као учено друштво. Као таква институција, упркос многим недостацима које је током рада у Пешти испољила, Матица је као важан део српског културног корпуса, одржавала контакте и размењивала издања са академијама наука и сличним установама, пре свега у словенском свету. Па, ипак, услед различитих околности, понајмање са Друштвом српске словесности.

Најпре, ваљало би напоменути да везе између Матице српске и оснивача Друштва српске словесности – Јована Стерије Поповића и Атанасија Николића никада нису биле нарочито развијене и разгранате. Матица јесте била први Стеријин издавач, али је њен интерес за овог књижевника спласнуо брзо и то баш у оном периоду који се може сматрати најплоднијим Стеријиним стваралачким раздобљем. Тако се на пример у години оснивања Матице српске – 1826 – Стерија јавља и као сарадник њеног *Летописа*. У другој частици тог часописа Стерија је објавио своју *Пому Славено-сербском народу на ново лето* 1826, а у истом броју штампано је и *Објављеније* на његову збирку преведених песама *Седмостручни цветак*. Ипак, постоји један детаљ који је могао да упути на кратковекост ове сарадње, а на који у *Историји Матице српске* пажњу скреће Живан Милисавац. Наиме, Стерија је већ 1827. испевао оду Петру Аси-Марковићу који је, првенствено због неслагања са Јованом Хаџићем, иступио из Матице, доживотно оставши њен огорчени противник. Такав поступак, вели Милисавац, „[...] свакако нешто говори и о ставу младог Стерије према Матици.“¹² У још неколико наврата Стерија се, већ као писац у успону, појављује међу сарадницима Матичиног *Летописа* – 1834. и последњи пут 1839. године. Три године пред смрт, 1853, *Седмица* ће објавити његов полемички чланак *Матица и њовесница српска*¹³, у коме је Стерија доста оштро анализирао Матичин конкурс за *Историју народа српског од првог његовог историјског јојавлења, ња до наших дана*, у најкраћем, замеривши овој институци-

¹² *Ист*, 143.

¹³ *Седмица*. *Лист за науку и забаву*, год. друга, бр. 12, 28. март 1853, 89–90.

ји намеру да штампа историју „[...] популарну, дакле без критични[x] претреса, без расправе, без превода речи и места из други[x] историка.“ Можда не без остатка, али о односу „зрелог Стерије“ према Матици, или барем према одређеним аспектима њене делатности, доста може да каже овај став из поменутог чланка – „Док се год овој ствари достојно вниманије не обрати, имаћемо историјске одломке, повесне приповетке, а и гатке и накараде, но повесницу, народа достојну, имати нећемо.“¹⁴ Све у свему, везе између Матице српске и Јована Стерије Поповића, успостављене у самом повоју Стеријине књижевне и Матичине културне активности, биле су кратког века. Додајмо овоме и констатацију Живана Милисавца, изнету у *Историји* да је Јован Стерија Поповић, почињући свој списатељски пут, био Матичин писац, а „[...] када се изградио у зрелог књижевног ствараоца и када је био радо читан и још радије гледан на позорницама, Матица више ни једном није расправљала о издању његових дела“.¹⁵

Са друге стране, везе између Матице српске и другог оснивача Друштва српске словесности – Атанасија Николића, практично никада нису ни успостављене, мада је прилике за то било. Николић није био међу сарадницима раног *Летописа*, иако су његови погледи на књижевност и културу били доста блиски погледима Георгија Магарашевића и Павела Јозефа Шафарика. У том смислу, можда није без значаја поменути и то да је његов алманах *Ружица* почео да излази готово у исто време када и Магарашевићев и Шафариков *Летопис* (1825), а имао је и сличну концепцију. Нешто касније, 1831. године, Атанасије Николић је преко *Летописа* упознао јавност о томе да има за штампу припремљену књигу народних приповедака, али да нема издавача да је „[...] у недра своја прими и на свет изда“. По свој прилици, Николић је управо од Матице очекивао да ће се понудити као издавач. Матица, међутим, на позив није одреаговала.

Осврт на лабаве везе између двојице оснивача Друштва српске словесности и Матице српске нема за циљ инсинуацију да су спорадични и недовољно видљиви контакти између двеју институција условљени њима. „Лабави“ контакти између Матице и Друштва били су, без сваке сумње, првенствено плод историјских околности и одржавани су на једини начин на који је у таквим околностима то и било могуће.

* * *

Када је у Београду 19. новембра 1841. основано Друштво српске словесности, на седницама Матице српске није било никаквог помена

¹⁴ Цит. према: Рукописно одељење Матице српске, Јован Стерија Поповић, *Матица и повесница српска*, М.9428.

¹⁵ Живан Милисавец, *нав. дело*, 443.

о овој вести. Па ипак, након торжествене скупштине Друштва, одржане 8. јуна 1842, *Србски леџојис* је у Смесицама, преко целе странице објавио вест о оснивању Друштва српске словесности. У *Леџојису* стоји да је „У Србији основано Друштво, којега је целъ из самог наименованија јасна, и састоји се у словесности сербској. Други дан Духова т.г. држало је исто друштво прву своју торжествену скупштину, у којој су дипломе редовним членовима издане. Покровитељство Друштва примио је сам Светли Књаз Србије, који је и прве редовне чланове наименовао. Председатељ је Друштва попечитељ просвештенија. У тој је скупштини прочитан устав и устројеније Друштва, које ћемо како нам до руке дође, у изводу овде представити. Празник Сошествија Светог Духа највећма је за то сходан, да се њим Друштво српске словесности установе, које је духом разума, духом премудрости, духом страха руковођено на изображеније и просвештеније народа да дејствује. Сви пријатељи изображенија племена људског из свег сердца желити морају, да теченије овако ознамењеног почетка до сходног благослова дође“.¹⁶

Била је ово уједно и једна од најопширнијих вести којом је у ондашњој штампи пропраћено оснивање Друштва српске словесности. Па ипак, и поред најава, *Леџојис* се у потоњем периоду врло мало освртао на активности Друштва, као што, уосталом, ни у касније установљеном *Гласнику* Друштва српске словесности није било готово никаквих помена активности Матице српске. Занимљиво је скренути пажњу и на то да је на првој страници наредне части *Леџојиса* „Светли књаз Србије“ и покровитељ Друштва српске словесности, Михаило Обреновић, наведен као прва личност међу новим Матичиним приложницима. На истом списку приложника налази се и Стефан Радичевић, попечитељ просвештенија, по функцији уједно и председник Друштва српске словесности. Такође, на првом главном заседанију Друштва српске словесности, одржаном неколико дана након торжествене скупштине (11. јуна)¹⁷ за почасне чланове именовани су Сава Текелија и Платон Атанацковић. У краткој белешци поводом њиховог именовања образложено је да су међу почасне чланове новоустановљеног Друштва једногласно примљени „[...] из уваженија велики[x] заслуга [њихових] у књижевству и народу српском“.¹⁸ У том тренутку Текелија и Атанацковић били су челни људи Матице српске – Текелија као њен председник, а Атанацковић као „втори председник“. Уколико се осмотри састав првих почасних

¹⁶ *Србски леџојис* за год. 1842, част. трећа, год. XVI, књ. 58, Будим, 1842, 148–149.

¹⁷ *Исџо*, част. четврта.

¹⁸ Василије Ђ. Крестић, Миле Станић, *Зачинници седница Друштва српске словесности 1842–1863*, Београд, 2011, 51. (О избору нових чланова Друштва српске словесности гласали су: Стефан Радичевић, Димитрије Исаиловић, Јован Стејић, Димитрије Тирол, Јован Стерија Поповић, Исидор Стојановић и Атанасије Николић; *исџо*, 43).

чланова Друштва српске словесности, јасно је да су Текелија и Платон Атанацковић овде пре свега били представници Матице српске, тиме практично и представници угарских Срба међу почасним чланством.

Друштво српске словесности је на самом почетку свог деловања очигледно узимало у обзир дотадашње послове Матице српске који су се односили на развој српске књижевности и језика. Тако је на пример већ на трећем редовном заседању, стари Матичин сарадник (али и противник), а сада и редовни члан Друштва српске словесности, Димитрије Тирол, изнео предлог да се новоустановљено Друштво „[...] постара набавити све дојако изишавше Летописе србске [...] да би тако Друштво све у виду имајући одважније кораке к напретку цели учинити могло.“¹⁹ Присутни чланови²⁰ једногласно су усвојили Тиролову иницијативу, препустивши му да је сам реализује. Нема, међутим, ни у Матичиној архиви (у Рукописном одељењу Матице српске), а ни у Архиви Друштва српске словесности (у Архиву САНУ) трага о томе да је Тирол од Матице тражио *Лейбилице* за библиотеку Друштва. Разлоге за то вероватно би требало тражити у чињеници да је након овог предлога Друштво радило још нешто мање од месец дана, пре него што је привремено обуставило свој рад, а касније, од 1844. нема јој трага у протоколима са заседања Друштва и Матице српске. Уопште, размена издања између Друштва српске словесности и Матице српске постојала је, али се одвијала спорадично и доста тешко. Ту врсту сарадње између две институције свакако је понајвише кочила забрана увоза књига у Хабзбуршку монархију, мада у записницима Друштва постоје трагови о томе да су књиге ипак слате, али раскоричене и тако слагане у сандуке.²¹ Могуће је да су на овај начин долазиле и до Матице, али о томе, наравно, не постоје недвосмислени трагови у званичним документима. Оно што се са сигурношћу може тврдити јесте да је Друштво редовно примало *Лейбилице* од 1850. године. Из *Извештаја о делању и сћању Друштва* објављиваним у *Гласнику Друштва српске словесности* види се да је Матица од те године уредно достављала *Лейбилице* за библиотеку Друштва.²² О достављању других њених издања, међутим, у овим извештајима нема трага. Први (званични) траг о томе да је ова сарадња постојала и у супротном правцу потиче тек из 1860. када је у Пешту послат пакет књига адресиран на Матицу.²³ Од тада, па до суспензије

¹⁹ *Истио*, 58–59.

²⁰ Овој седници, одржаној 11. јула 1842, поред Тирола, присуствовали су: Стефан Радичевић, Јован Стејић, Исидор Стојановић, Петар Радовановић, Ђорђе Мушицки, Владислав Стојадиновић, Сергије Николић и Атанасије Николић. (*Истио*, 56).

²¹ *Истио*, 402.

²² Уп. *Извештаје о делању и сћању Друштва*, у: *Гласник Друштва српске словесности*, књ. 4–9, Београд, 1852–1857.

²³ *Поштански шрошкови које је Друштво српске словесности учинило слањем књига 1861. године (рачун)*, нав. према: Бранко Перунички, *Друштво српске сло-*

рада Друштва, Матица је редовно примала *Гласник* и то примерак за своју и примерак за библиотеку Текелијанума.

Везе између Друштва српске словесности и Матице српске постојале су и када је реч о чланству двеју институција. Наиме, већ је поменуто да су међу прве почасне чланове Друштва, по свој прилици као представници Матице српске, уврштени њен председник и „втори председник“ Текелија и Атанацковић. И касније, одмах по обнављању рада Друштва 1844, у чланство су, као дописни чланови укључени Матичин секретар и некадашњи уредник *Лейбойса*, Теодор Павловић, личност која се може сматрати једном од најзаслужнијих за опстанак Матице српске у њеном пештанском раздобљу, као и Јован Суботић, актуелни уредник *Лейбойса Матице српске*, али и уопште, једна од најцењенијих и најутицајнијих личности у Матици тога доба.²⁴ Рецимо и то да су од истакнутих матичара, у време постојања Друштва српске словесности, међу његовим чланством доцније били и Јован Ђорђевић, Јаков Игњатовић, Ђорђе Натошевић и други. Пред само гашење Друштва, на седници од 26. јануара 1864. за почасног члана предложен је и Павле Којић, као актуелни председник Матице српске.²⁵ Не треба заборавити у овом контексту међу чланством Друштва поменути и Јована Хацића и Павла Јозефа Шафарика, иако су они, и поред својих великих доприноса раној историји Матице српске, у периоду формирања Друштва већ од ње били врло дистанцирани.

Делатности Друштва српске словесности и Матице српске имале су доста додирних тачака, мада су се међусобно, барем према оном што је данас доступно, те делатности веома мало прожимале. Већ је поменуто да је у исто време када је Друштво основано и Матица имала извесних претензија за прерастањем у академију наука, али и за узимањем озбиљнијег и активнијег учешћа у решавању актуелних питања језика и правописа. Такве намере нарочито су интензивирание оснивањем прве српске књижевне задужбине у Срба – Задужбине Јована Нака, установљене јануара 1844. године у Матици српској. Прве конкурсне теме које Матицу донекле и јесу приближиле академији наука осмислио је сам Нако, а оне су биле – *Грамаишка српског језика*, *Историја српског народа у Угарској*, *Дело о њоложају свешћенства источне цркве у Угарској* и *Поуларна историја српског народа*, као и *Ејос са шемом из српске историје*. Ипак, крајњи циљеви конкурса у овом периоду нису били сасвим у складу са почетним ентузијазмом. Ипак, треба као један од

сношти 1841–1864, Београд, 1973, 677–680. О овоме има трага и у Записнику Матице српске од 19. августа 1861, 73. (РОМС, Архива Мс, *Пројекти са заседања Матице српске* 1861).

²⁴ Василије Ђ. Крстић, Миле Станић, *нав. дело*, 84.

²⁵ Бранислав Миљковић, *нав. дело*, 78.

њихових најважнијих резултата поменути *Грамајику* Јована Суботића коју је Матица 1847. наградила из Накиног фонда, али је није објавила, не могавши да са аутором постигне договор око штампања. У суштини, међутим, Суботићева *Грамајика* се, за тадашњу Матицу, у неприхватљивој мери приближила Вуковом правопису, а у њој је Текелијино наслеђе, барем у питањима језика још увек било итекако осетно. О овом Суботићевом делу (о коме су позитивне рецензије дали Евгеније Јовановић, Димитрије Исаиловић и Павле Јозеф Шафарик, сва тројица, поред осталог, и чланови Друштва српске словесности) на Матичиним заседањима се подробно расправљало па је оно, на изврстан начин, имало утицаја на размишљања тадашњих Матичара о питањима језика, правописа и писма. Ипак, делатношћу Друштва српске словесности, језичка питања искристалисала су се као главна преокупација ове институције, с обзиром на то да је у њој, знатно више него у Матици тога доба, било компетентнијих чланова који би се овом проблематиком бавили. Матица ће се стога више окренути неговању и подстицању развоја националне књижевности, преко конкурса и преко своје издавачке делатности. Поред тога, Матица ће од 1846. и званично дефинисати своје намере да издаје поучна и популарна дела, и то по једно сваке године.²⁶ Са друге стране, Друштво српске словесности пажњу је у првом реду поклањало неговању научне литературе. Ако би се најоопштеније дефинисала разлика између Друштва српске словесности и Матице српске на овом пољу делатности, она би се огледала управо у томе.

Са друге стране, било је у једној и другој установи и таквих послова који су се готово у потпуности подударали. Као неке од примера таквих послова могуће је навести покушаје обе институције да под њиховим окриљем дође до објављивања ваљане српске граматике, али и иницијативе и практичне послове око формирања музејске збирке и националне библиотеке, што се у Матици одвијало динамичније и донекле организованије.

Због низа сродних делатности које су неговали, иако у две различите државе, природно би било да су се Друштво српске словесности и Матица српска у свом раду преплитали знатно више него што су то уистину чинили. Међутим, историјске околности у којима су обе институције деловале, нарочито касних четрдесетих и раних педесетих година, у принципу и нису дозвољавале неку развијенију и отворенију сарадњу између њих. У нарочито неповољном положају у том периоду, у јеку Баховог апсолутизма, била је Матица српска. Поред већ поменуте забране увоза књига, која је кочила сарадњу у смислу размене издања са Друштвом српске словесности, на Матицу је у овом периоду усмерена

²⁶ Рукописно одељење Матице српске, Архива Матице српске, *Пројоколи са заседања Матице српске*, Протокол са заседања Матице српске 1. августа 1846.

и пуна пажња власти са политичког становишта, па је строго вођено рачуна о томе да њена делатност не скрене у јаче национално обојене и слободоумније токове.²⁷ Уколико се има у виду чињеница да је језгро Друштва српске словесности чинила слободоумнија интелектуална елита махом угарских Срба која је прешла у Србију, јасно је колико би нека отворенија и интензивнија сарадња Матице српске са Друштвом могла начинити штете самој Матици. Занимљиво је напоменути и то да у овом периоду у протоколима са заседања Матице српске не постоји нити један траг о раду и настојањима Друштва српске словесности. Треба притом узети у обзир и чињеницу да је у то доба на свим Матичиним седницама био присутан од власти именовани комесар, који би касније упућивао писмени извештај о темама и иницијативама које су на седницама разматране, те да је он строго водио рачуна о томе да се у њеном раду не појави нешто што би било у супротности са званичном политиком. Иако је Матица српска настојала да задовољи захтеве свих инстанци власти, које су је нарочито стискале у периоду од почетка 1855, па до 1859. године, она се и поред свега неколико пута налазила на корак од забране рада. Стога не изненађује крајње редукована сарадња између Матице и Друштва у овом периоду, јер би свако озбиљније прожимање међу њима код власти било схваћено као револуционарно и без сумње довело до забрањивања рада Матици српској.

Да је воље за сарадњом двеју установа итекако било, али да је она четрдесетих и педесетих година увелико била ограничена објективним историјским и политичким околностима, може се добро илустровати једним примером. Тај пример представља обележавање стогодишњице рођења Саве Текелије, коју је Матица српска уприличила у Новом Саду 17. августа 1861. Наиме, у време када је стега полицијске државе у Монархији већ била прилично попустила, Матица на ову прославу која је, иако осмишљена као културна манифестација, заправо имала изразит политички карактер, позива и Друштво српске словесности.²⁸ Не само да се Друштво одазвало овом позиву, већ се и укључује у организацију прославе, упућујући Матици српској новчани прилог од 100 форинти²⁹. „Та свечаност“, писали су касније чланови Друштва који су присуствовали прослави „остаће једна од најлепших појава у српском народу [јер је он њоме] показао према свему оном што је његово и што га увишава такво одушевљење, какво се показује код они[х] народа, који су свесни

²⁷ Уп. о овоме: Живан Милисавац, *нав. дело*, 681–689.

²⁸ Одбор за организацију прославе, за коју је испрва планирано да буде одржана у Сремским Карловцима, поднео је Матици предлог званица у априлу 1861. Према том предлогу, који је усвојен, на прославу су позвани сви чланови Друштва српске словесности. (Рукописно одељење Матице српске: Архива Матице српске, Протоколи са заседања Матице српске, 6/18. априла 1861).

²⁹ Уп. Архив САНУ: Архива Друштва српске словесности, А 1854/14.

своје садашњости, а извесно се надају својој будућности.³⁰ На самој свечаности, Матица српска уручила је Друштву српске словесности сребрну медаљу са Текелијиним ликом, израђену за ову прилику.³¹

Постоји, међутим, у вези са овом прославом, када су у питању односи између Матице и Друштва, један помало збуњујућ детаљ. Делегација Друштва, коју су чинили Јеврем Грујић, Љубомир П. Ненадовић, Милан Симић и Стојан Вељковић пристигла је у Нови Сад заједно са делегацијама Лицеја, вароши Београда, вароши Земуна, Панчева и Вршца. Треба напоменути и то да су све ове делегације, изузев делегације Друштва, биле званице новосадске Општине, која је као саорганизатор накнадно укључена у организацију прославе.³² Матица српска је испрва намеравала да на прославу позове само чланове Друштва српске словесности. Када је делегација паробродом пристигла у Нови Сад, уприличен је свечани дочек на обали Дунава. У већ поменутом извештају који је касније поднела делегација Друштва стоји да су чланови били „[...] онако дочекани и поздрављени, као што браћа ужељену рођену своју браћу могу дочекати и поздравити.“³³ Међутим, заправо нико од часништва Матице српске није дочекао представнике Друштва српске словесности. Као свог представника Матица је послала младог песника Дамјана Павловића, чија је песма о Текелији награђена на њеном конкурс у и у част стогодишњице рецитована на прослави. Са друге стране, делегацију која је у име новосадске општине дочекала делегацију Друштва предводио је Светозар Милетић. Питање о томе какви су разлози стајали иза овог, доста неуобичајеног потеза Матичиног часништва, нека засад остане отворено.

Када се говори о везама Друштва српске словесности и Матице српске, општи је закључак да се сарадња између ових двеју установа националне културе одвијала на једини начин на који је то и било могуће. Континуитет те сарадње увек је постојао, мада се она морала, нарочито крајем четрдесетих и педесетих година одржавати сасвим сведено и дискретно. Такође, кључна разлика између Друштва српске словесности и ондашње Матице најпрецизније је дефинисана у Милисавчевој *Историји* – „Друштво српске словесности имало је иза себе државну

³⁰ Архив САНУ: Архива Друштва српске словесности, Извештај представника ДСС о прослави стогодишњице Саве Текелије у Новом Саду, А 1859/19.

³¹ Додељено је укупно 10 таквих медаља, уручених следећим друштвима и појединцима: кнезу Александру Карађорђевићу, Михаилу Обреновићу, патријарху Јосифу Рајачићу, Мађарској академији наука, Руској академији наука, Друштву српске словесности, Јовану Наку, Петру Чарнојевићу, Јовану Хаџићу и председнику Матице српске Павлу Којићу (РОМС: Архива Матице српске, Протоколи за заседања Матице српске, 5/19. август 1861).

³² О околностима које су пратиле организацију ове прославе видети више у: Живан Милисавец, *нав. дело*, 846–852.

³³ Архив САНУ..., А 1859/19.

власт и државну касу. Матица није имала ни једно ни друго. Прво је одмах на почетку имало у себи језгро интелектуалних снага о каквом се у овом другом, у Матици, у томе тренутку није могло ни помишљати.³⁴ И поред свих сличности и разлика, може се устврдити да се делатност Матице српске и Друштва српске словесности углавном није дуплирала, иако је у одређеним аспектима била увелико сродна. Та је делатност била више комплементарна него паралелна, а такав однос између Матице и потоњег Српског ученог друштва и касније Академије наука, задржан је и у будућим временима, далеко повољнијим по развијање њихових делатности, али и међусобних веза. Зато се може устврдити да послови које су Друштво српске словесности и Матица српска предузимали, пре свега на пољу унапређења језика и књижевности, текли тако да је Матица узела улогу општенационалне институције културе, а Друштво академије наука што је, уосталом, и био полазишни циљ обе организације.

Isidora Popović

THE SOCIETY OF SERBIAN LETTERS AND MATICA SRPSKA

S u m m a r y

This paper follows the relations between Matica srpska and the Society of Serbian Letters, since the Society's establishment in 1841, up to its closing in 1864. It devotes special attention to the endeavor of Matica towards growing into an Academy of sciences, precisely at the time when the Society of Serbian Letters was being founded in Serbia, which led to these two institutions having almost identical goals at a certain point. However, due to various circumstances which have been thoroughly described in this paper, in the mentioned period, Matica srpska took the role of the cultural institution of the whole nation, whereas the Society of Serbian Letters established itself in the role of an academy of sciences, which has initially been the main goal of both organizations. The paper shows key similarities in the work of Matica srpska and the Society of Serbian Letters, as well as their common relations. It has been concluded that the continuity of these relations was maintained in the best way possible. Having in mind the similarities of the two institutions both representing Serbian national culture, it would be natural to expect that the relations between them were far more intense and developed than they truly were. Historical and political circumstances, and

³⁴ Живан Милисавац, *нав. дело*, 385.

mostly the period of pressure during Bach's absolutism in Pest, under which Matica srpska had to function, didn't allow these relations to further institute and deepen. However, a general conclusion is that, despite all similarities and differences, the activity of Matica srpska and the Society of Serbian Letters were mostly not doubled. Those activities were rather complementary than parallel, and such relation between Matica and the latter Society of Serbian Letters and Academy of Sciences, was preserved in the times to come, which proved to be more favorable for the development of their activities, as well as their mutual relations.